

UDK 81'42:81'276.6:81'25

PROBLEM JEDINICE TUMAČENJA U STRUČNIM TEKSTOVIMA

Maria Mocarz

Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin, Poljska

Naslov originala: Problem jednostki tłumaczenia w tekstach specjalistycznych, u: Języki specjalistyczne. Zagadnienia dydaktyki i przekładu (ur. Piotr Mamet i Alicja Mrozek), Śląsk, Katowice, 2003., str. 215 – 222

Odnos između izvornika i prijevoda temelji se ili bi se, barem teoretski gledano, trebao u skladu s prihvaćenim ciljem prevođenja temeljiti na odnosu istovrijednosti, tj. na široko shvaćenoj prijevodnoj ekvivalentnosti. Tvrdnja o postojanju takve ekvivalentnosti između tekstova dvaju različitih jezika iskazuje se najčešće putem utvrđivanja takvih odnosa između značenjskih jedinica oba teksta, tj. onih koje stvaraju invarijantu prijevoda.

U poljskoj jezičnoj literaturi o ovome predmetu umjesto naziva „jedinica tumačenja” (jednostka tłumaczenia) češće se rabi nešto drukčiji termin – „prijevodna jedinica” (jednostka przekładu) (Grosbart 1992, z. 3 – 4). Za razliku od termina „prijevodna jedinica”, naziv „jedinica tumačenja”, koji sam ovdje uvela, lakši je jer je izbjegnuta njegova dvoznačnost: prijevod, se naime, odnosi i na sam proces prevođenja, kao i na rezultat toga procesa, tj. na tekst. Jedinica tumačenja jest element izvornoga teksta i ne može se identificirati s tekstom prijevoda, što je moguće u slučaju rabljenja naziva „prijevodna jedinica”. Sama definicija ovoga naziva u poljskim i stranim radovima dugo se poistovjećivala (a u nekim se radovima to i dalje čini) s određenjem jedinice prijevoda (tumačenja) kao minimalne jedinice polaznoga teksta koja ima svoje ekvivalente u prevedenome tekstu (Barhudarov 1975:175; Kade 1968:80; Shuttleworth i Cowie 1997:192). Iz tako formulirane definicije jasno proizlazi da svi elementi polaznoga teksta nemaju svojih ekvivalenata u ciljnome tekstu. Ova tvrdnja istovremeno ne pokazuje kriterij selekcije tih elemenata, kao ni uzrok prevoditeljeva izbora jedinica tumačenja, što je višestruko potrebno s obzirom na očitu činjenicu da nemaju svi elementi teksta izvornika svoje ekvivalente u prevedenome tekstu.

Zato je bolje odrediti jedinicu tumačenja u polazišnome tekstu kao identificiranu jedinicu *smisla* koja zbog relevantnoga značenja ima svoj ekvivalent u ciljnome tekstu. Tako shvaćena i definirana jedinica tumačenja stvara potrebu naznake odgovarajućih smjerova u traženju smisla pojedinih jedinica polaznoga teksta. Značenjskim se jedinicama smatraju one koje su nositelji određenoga smisla. Smisao se međutim javlja tek u diskurzu i „proizlazi iz kombinacije i supostojanja značenja riječi i njihovih sveza obogaćenih

izvanjezičnim parametrima kojima se reprezentira autorova želja za iskazivanjem čega” (Pisarska i Tomaszkiwicz 1998:90). Polazišna je točka, pa onda i kriterij na temelju kojega izdvajamo tumačenjsku jedinicu, konkretna situacija u kojoj se dotična jedinica rabi. Upravo kroz situaciju može se prepoznati smisao dotičnoga iskaza. Smisao ne postoji sam po sebi, on je uvijek usađen u konkretne realije, posjeduje svoje polazište, ali to nikako ne znači da ga se može poistovjećivati s tim polazištem. Stoga je neobično važno između *translanda* i *translata* održati zajedničko polazište. Ako se pri određivanju jedinice tumačenja fokusiramo na probleme smisla, to nam omogućuje da objasnimo navedenu definiciju jedinice tumačenja kao jedinicu smisla koja ima svoje istovrjednice u prijevodnome tekstu. Jedino na razini teksta (neovisno o njegovim osnovnim parametrima) dotične jezične jedinice dobivaju određeni smisao i istovremeno nalaze svoje ekvivalente u ciljnome tekstu, čime svakako postaju i značenjske jedinice.

Vrlo često smisao se definira i kao aktualizirano značenje leksičke jedinice (Švejcer 1988: 114), što znači da svaki leksem u tekstu ima svoj smisao. Međutim, tretiranje smisla kao kombinacije značenja dovodi do spoznaje da nema svaka jedinica svoj smisao. U tom slučaju smisao se može razumjeti kao „funkcija teksta”, kako to predstavlja E. Coseriu (1994:143). Poistovjećivanje smisla s funkcijom teksta dovelo je do uvođenja termina „funkcionalna jedinica tumačenja” (*funktionale Übersetzungseinheit*) (Snell-Hornby 1999:353; Nord 1993: 23 – 24). Ovakvo shvaćanje dovodi do stalnoga paralelizma između leksičkoga značenja koje je potencijalno kao kategorija na razini jezika i smisla aktualiziranoga u konkretnoj uporabi. Postojeće opozicije u razumijevanju smisla postaju temeljem za razlikovanje dvaju oblika jedinica tumačenja: leksičkoga – kada se leksičko značenje poklapa sa smislom – i izvanleksičkoga (funkcionalnoga) – kada smisao postaje kombinacijom značenja iskaza.

Problem identifikacije jedinica tumačenja u stručnim tekstovima proizlazi iz specifičnosti takve vrste teksta, tj. iz njegovih temeljnih funkcija. Naime, stručni tekst ima dvije osnovne funkcije: spoznajnu (informativnu) i komunikativnu, te na taj način služi za spoznavanje i prenošenje stručnoga sadržaja „jezične obavijesti” (Pieńkos 1993:68). Pojam *stručni tekst* ne odabirem slučajno umjesto termina *stručni jezik*. Objekt mojih istraživanja predstavljaju stručni rusko–poljski tekstovi s područja ekonomije, najčešće trgovine i bankarstva (tzv. stručna uredska korespondencija). Na nivou tekstova otvaraju se širi horizonti istraživanja, uglavnom zato što se može uzeti u obzir i kontekst i situacija uporabe stručnoga vokabulara iz dotičnoga područja. Ta su istraživanja posebno pogodna za razvitak samoga stručnog jezika. Jedna od definicija takvoga jezika u „Priručnom rječniku primijenjene lingvistike” (*Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego*) glasi: „Stručni jezik je poseban oblik općenarodnoga jezika prilagođen najpreciznijem mogućem opisu određene znanstvene discipline ili tehnike. Razlikuje se od naddijalektalnoga jezika prije svega u stručnome leksiku u kojemu se često rabe internacionalizmi, te u sintaksi i čestotnosti uporabe određenih gramatičkih oblika.” (Szulc 1984:106 – 107). Neke formulacije u navedenoj definiciji već pokazuju da je teško istraživati stručni jezik izvan razine njegove uporabe koja se odnosi prvenstveno na stručni tekst. Nemoguće je utvrditi sintaktičke specifičnosti, kao ni kvantitativne vrijednosti pojedinih leksičkih elemenata bez pozivanja na tekstovnu razinu. I, konačno, djelotvornost samoga tumačenja ne iskazuje se samo dobrim prenošenjem

pojedinih elemenata stručnoga jezika, nego je ona uvjetovana i kompetentnim prenošenjem cijelih tekstova, njihove kompozicije, stila itd.

Jedan od najvažnijih pokazatelja samoga jezika kao i stručnoga teksta na leksičkoj razini predstavlja stručni leksik i u njemu sadržano nazivlje. Spomenuta informativna funkcija ovakvih tekstova ostvaruje se uglavnom pomoću nazivlja.

Kako ispravno primjećuju autori „Teoretskih osnova terminologije” (*Teoretyczne podstawy terminologii*), „stručni tekst ne razlikuje se od ostalih tipova tekstova samo po konvencionalnome leksiku, nego poglavito po tome što njegove pojedinačne terminološke jedinice predstavljaju tekstotvorne veličine” (Lukszyn i Zmarzer 2001:47). Iz ovoga proizlazi sljedeći zaključak: prvo, navedena funkcija termina pokazuje da se radi o jedinicama jezika koje istovremeno postaju i sastavne jedinice stručnoga teksta; drugo, tekstotvorna funkcija terminoloških jedinica implicira njihovu znatnu prevagu nad konvencionalnim jedinicama koje u konkretnome slučaju vrše samo pomoćnu ulogu. To znači da svi termini zbog svojih nominacijskih funkcija pripadaju značenjskim jedinicama koje svojim pojedinačnim prenošenjem smisla pridaju smisao cijelome tekstu. Tekstotvorna funkcija termina i njihov pretežit udio u stručnim tekstovima stvara od njih osim osnovnih jedinica teksta i obvezatne jedinice tumačenja. Stoga ovdje nije moguće ispuštati elemente polazišnoga teksta (ili se to može činiti u rijetkim slučajevima), dok se to npr. u književnim tekstovima susreće dosta često. Zato su termini osnovne jedinice tumačenja u stručnim tekstovima. To od prevoditelja zahtijeva da u prvome redu identificira termine, jer oni imaju posebnu semantiku. Kao nositelji informativnoga sadržaja dotične znanstvene discipline, oni moraju biti hermetični i jednoznačni (usp. Gajda 1976:18). To može dovesti do situacije da postanu potpuno nerazumljivi korisnicima općega, književnog jezika, kao i prevoditeljima početnicima. Identificiranje stručnoga nazivlja ima posebno značenje kad su u obliku nadleksičkih termina s dva ili više leksema. Takvi termini formalno često sadrže elemente koji izvan stručnoga teksta imaju potpuno drukčije značenje i pripadaju tzv. konvencionalnome leksiku. Može se dogoditi da neki element često služi u formiranju termina koji u prijevodu na poljski jezik svaki put dobiva drugi ekvivalent:

1) **tverdoe predłożenie** – oferta *wiążąca*; *tverdye sdelki* – transakcje *na niezmiennych warunkach*,

2) **pis'mo-zapros** – *zapytanie ofertowe*.

U slučaju prevođenja ruskoga stručnoga leksika iz ekonomije često se susreće formalni paralelizam prevedenica. Označujući jedinicu tumačenja u polaznome tekstu, vidimo da npr. dvočlanome *translandu* odgovara također dvočlani *translat*. Ta se činjenica može, osim očite sličnosti leksičkoga sustava poljskoga i ruskoga jezika, tumačiti i sličnim, ako ne i identičnim izvorom termina. Veći dio bankovne i trgovačke terminologije u ruskome i poljskome jeziku potječe iz engleskoga jezika (manji dio i iz njemačkoga i francuskoga), a korisnici su ga na različit način posudili i fonetski i/ili morfološki prilagodili. Veću skupinu posuđenica čine hibridi, tj. riječi ili njihove sveze koje u svojoj strukturi imaju istovremeno strane i domaće

elemente:

-
- 3) *kliringovoe soglašenje* – umowa *clearingowa*;
 - 4) *strahovanie kargo* – ubezpieczenie *cargo*;
 - 5) *onkol'naja sdelka* – transakcija *on call*;
 - 6) *bortovoj konosament* – *konosament* na towary załadowane.

Po formi ruskih nadleksičkih termina koje sam našla u analiziranim tekstovima vidljivo je da su to u većini slučajeva sveze dviju imenica ili sveza imenice s pridjevom. Takve strukture vrše nominacijsku (nazivnu) funkciju. Oba modela struktura rabe se između ostaloga u nazivima ugovora, bankovnih dopisa i sl., te čine dvoleksične (ili višeleksične) termine i kao jedinice tumačenja u prijevodu teksta na drugi jezik:

- 7) *dogovor kupli-prodaži* – umowa kupna-sprzedaży;
- 8) *izveščenie o pogruzke* – zawiadomienie o dostawie;
- 9) *dogovor bankovskogo ščeta* – umowa rachunku bankowego.

Ne smije se zaboraviti da su osim značenjske uloge termina važni i stilistički pokazatelji stručnoga teksta, između ostaloga i na leksičkoj ili na sintaktičkoj razini. Što se tiče ove prve, treba obratiti pozornost na skupinu vrlo čestih glagolsko–imeničkih složaja, odnosno, drugim riječima – kolokacija:

10) **Prosim Vas *prinjat'* dejstvennye mery k uskoreniju otgruzki tovara** – Prosimy Państwa o *podjęcie* wszelkich *działañ* przyspieszających dostawę zamówionego towaru.

11) **Prodavec *ne neset otvetstvennosti* za pogruzku tovara.** – Sprzedawca *nie ponosi odpowiedzialności* za załadunek towaru.

12) **Nastojasčij dogovor *vstupuet v dejstvie* s momentom perečislenija Bankom summy strahovogo plateža.** – Niniejsza umowa *nabiera ważności* z chwilą przelania przez Bank kwoty ubezpieczenia.

13) **Kontrakt *vstupuet v silu* posle podpisaniya ego storonami** – kontrakt *nabiera mocy prawnej* po podpisaniu go przez strony.

Takvi se iskazi moraju tumačiti u cjelini jer zbog resemantizacije ili pak desemantizacije glagolskoga člana bivaju idiomatizirani ili potpuno leksikalizirani. Time postaju semantički

nerazdvojne jedinice, što znači da u cjelini tvore jednu jedinicu tumačenja. Ruski ekvivalenti, uporabljeni paralelno s polaznim tekstom, u dolaznome poljskome tekstu imaju isti oblik usklađen prema stilističkoj normi poljskoga jezika. Ti su iskazi karakteristični i za poljske stručne, publicističke i administrativne tekstove. Zato se često događa da iako postoji jednoleksemini ekvivalent (u glagolskome obliku, npr. *odgovarati za što* umjesto *snositi odgovornost za što*), uputno je rabiti glagolsko–imenične analitične oblike. Kompozicijski i stilski zahvati na stručnim tekstovima u primjerima analiziranih leksičnih elemenata zahtijevaju dobro poznavanje paralelnih tekstova istoga tipa, odnosno tekstova koji u jeziku prijevoda funkcioniraju kao originalni. Ovdje treba naglasiti da potreba ukazivanja na navedene paralelne tekstove proizlazi prije svega iz značajnoga utjecaja intertekstualnosti na formiranje tekstova ovoga tipa, kao i na jedinice tumačenja. Intertekstualnost predstavlja jedno od osnovnih konstitutivnih obilježja teksta i odnosi se na „one činitelje zbog kojih je korištenje jednoga teksta ovisno o prethodnom poznavanju drugoga teksta ili više njih /.../. Na intertekstualnosti se temelji razvitak tekstualnih tipova koji imaju tipične sheme s karakterističnim obilježjima” (Beugrande, Dressler 1990:30). Na osnovi takvih shema stvaraju se norme i uzusi, stilske konvencije stručnih tekstova. Vidljiv je utjecaj svakoga od navedenih činitelja na oblikovanje jedinica tumačenja. Jedan od najočitijih pokazatelja utjecaja jezičnoga i društvenoga uzusa na formiranje jedinice tumačenja predstavlja *jezična etiketa* tipična u trgovačkoj korespondenciji gdje postoji razgovorna konvencija u obliku formula (fraza) pristojnoga izražavanja (*formuły grzecznościowe*). To su jezične sastavnice ponašanja koje omogućuju najuspješniju interpersonalnu komunikaciju. Formule (frazе) pristojnoga izražavanja u trgovačkoj korespondenciji, vrše sljedeće funkcije: ostvaruju službeni kontakt između pošiljatelja i primatelja korespondencije, pokazuju odnos pošiljatelja prema sadržaju prenesene obavijesti, služe kao izražavanje molbe, želje ili sugestije pošiljatelja. U najčešće takve formule koje sam pronašla u analiziranim tekstovima mogu se ubrojiti sljedeći primjeri:

a) formule obraćanja:

14) *Uvažаемyе gospoda! – Szanowni Państwo!*

b) formule za molbu:

15) *Prosim soobščit’ nam Vaši uslovija postavki. – Uprzejmie prosimy o przesłanie nam informacji, dotyczącej warunków dostawy.*

16) *Prosim rassmotret’ vozmožnost’ sniženija ceny po krajnej mere na 3 %. – Prosimy o rozważenie możliwości obniżenia ceny przynajmniej o 3 %.*

c) formule iskazivanja zadovoljstva i zahvalnosti:

17) *Blгодарим за Vaš заказ Nr. 4 i podtvеrždaem prinjatіe ego k ispolnenіju. - Dziękujemy Państwu za zamówienie nr 4 i potwierdzamy jego przyjęcie do realizacji.*

18) *S blagodarnost'ju podtvvrždaem polučenie Vašego predloženiya ot 2 marta s.g. – Z przyjemnością* potwierdzamy otrzymanie Państwa oferty z dn. 2 marca b.r.

d) formule za odbijanje ili odustajanje od preuzimanja ponuđene robe ili usluga:

19) *K našemu bol'šomu sožaleniju, my vynuždeny reklamirovat' poslednjuju partiju tovara.* – *Niestety,* zmuszeni jestešmy zareklamować ostatnią partię towaru.

20) *S sožalением soobščаем Vam, čto 10 komp'juterov pribylo v povreždennom sostojanii.* – *Z przykrością informujemy Państwa, że 10 komputerów przybyło w stanie uszkodzonym.*

e) fraze kojima se završava tekst i izražava poštovanje pošiljatelja prema primatelju:

21) *S uvaženiem – Z poważaniem.*

Službeni karakter analiziranih tekstova bio je uzrokom što, unatoč visoke čestotnosti u uporabi različitih tipova formula pristojnosti, nisam pronašla veće raznolikosti oblika kojima bi se jednako dobro mogla izraziti navedena konverzacijska funkcija, iako oba jezika posjeduju mnogo ovakvih formula. Iz tih razloga jedinice tumačenja polaznih tekstova dobivaju u ciljnome jeziku relativno stalne formalizirane oblike.

Jedinica tumačenja u stručnim tekstovima pokazuje relativno stalne prijevodne ekvivalente (*transland – translat*). Varijantnost, napose među potonjima, sporadična je pojava, što nije slučaj u konvencionalnom leksiku tekstova koji ne pripadaju stručnima. Ako do varijantnosti dolazi, ona se obično kreće između zamjene genitivnoga oblika imenice pridjevnim oblikom ili obrnuto. U rijetkim sam slučajevima zabilježila odsutnost formalnoga paralelizma i količine elemenata koji bi se razlikovali u ekvivalentnim jedinicama tumačenja:

22) **prosročka v postavke** – niedotrzymanie terminu dostawy;

23) **reklamacija na upakovku** – reklamacja dotycząca terminów dostaw

24) **bortovoj konosament** – konosament na towary załadowane.

Sve ukratko navedene primjedbe o bilježenju i otkrivanju jedinica tumačenja u stručnim tekstovima neophodne su za poučavanje prevođenja. Pomoću njih prvenstveno ukazujemo na potrebu detaljnoga upoznavanja nazivlja dotične discipline iz koje potječe prevođeni tekst. To se iskusnim prevoditeljima može činiti banalnim, ali za početnike i studente koji tek uče prevoditi, to je neophodno istaknuti, posebice stoga što se oni susreću s višeznačnim leksikom koji se, ovisno o situaciji i uporabi, može jednom odnositi na terminologiju, a drugi put na svoje konvencionalno značenje. Unatoč sve češćoj uporabi ekonomskoga, pravnoga,

medicinskoga ili tehničkoga nazivlja ne samo u stručnim tekstovima nego i u u priopćajnim sredstvima, prevođenje termina zbog sve bržeg razvitka tih disciplina postaje sve uže specijalizirano i veoma komplicirano. U takvoj situaciji neophodno je organizirati radionice za prevoditelje koje bi trebale pružati osnovna znanja, a istovremeno biti i vjerodostojnim izvorom u traženju i nadopunjavanju toga znanja kroz informacije. To postaje sve važnije i stoga što često možemo primijetiti formalnu sličnost između termina kao jedinice stručnoga jezika i samostalnih jedinica smisla na nivou teksta u odnosu na jedinicu tumačenja. Što se pak tiče konvencionalnoga leksika u stručnim tekstovima, traženje jedinica smisla i iz njih stvarane jedinice tumačenja dopušta minimalne slobode. Ta granica, naime, ne smije biti posve elastična, kako prevoditelj svojim iskustvom ne bi narušio iskustvo koje su primatelji stekli u dodiru s paralelnim neprevedenim tekstovima.

LITERATURA:

- **Barhudarov, L. S.** (1975): *Jazyk i perevod*, Moskva: Meždunarodne otnošenija
- **Coseriu, E.** (1994): *Textlinguistik. Eine Einführung*. Tübingen-Basel: Francke
- **De Beugrande, R. i Dressler, W.** (1990): *Wstęp do lingwistyki tekstu*. Warszawa:PWN
- **Gajda, St.** (1976): *Specyfika terminologii naukowo–technicznej z językoznawczego punktu widzenia*. „Prace naukowe Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych Politechniki Wrocławskiej”, z. 4.
- **Grosbart, Z.** (1992): *Jednostka przekładu a jego adekwatność*, Przegląd Rusycystyczny, z. 3 – 4
- **Kade, O.** (1968): *Zufall und Gesetzmässigkeit in der Übersetzung*, „Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen”, z. 1.
- **Lukszyn, J., Zmarzer, W.** (2001): *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski
- **Nord, Ch.** (1993): *Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften*. Tübingen: Francke
- **Pieńkos, J.** (1993): *Przekład i tłumacz we współczesnym świecie*. Warszawa:PWN
- **Pisarska, A., Tomaszewicz, T.** (1998): *Współczesne tendencje przekładowe*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, 1998.

- Shuttleworth, M, Cowie, M. (1997): *Dictionary of Translation Studies*, Manchester: St. Jerome
- Snell-Hornby, M. (1999): *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg
- Szulc, A. (1984): *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego*. Warszawa: PWN
- Švejcer, A. D. (1988): *Teorija perevoda: status, problemy, perspektivy*. Moskva: Nauka

PROBLEM OF A TRANSLATION UNIT IN SPECIALIST TEXTS

Summary

The problem of identification of translation units in specialist texts results from the peculiarity of the text and its basic functions: communicative and cognitive. Basic units of translation in specialist texts are terms. Due to the text-creating function of those terms and their considerable number in specialist texts, they become (being basic units of the text) obligatory translation units at the same time. Thus, firstly, the translator is required to identify those terms. Such identification plays the key role in the case of supralexicial terms. What is also important, a part from an important role of terms, is the existence of stylistic determinants of specialist texts, among others at lexical level. Some of them are called analytic structures. Expressions of this kind as a rule undergo idiomatization or full lexicalization. As a consequence, they become indecomposable translation units from a semantic point of view; thus as a whole they constitute a translation unit. Rigorously specified compositional and stylistic requirements, attributed to specialist texts, induce acquaintance with parallel texts of the same type – the texts which function as original ones in the community of the language of translation.

S poljskog jezika prevela i obradila: Neda Pintarić